

Ірина Таможська

Харківський державний автотранспортний коледж

ORCID ID 0000-0003-0865-2380

DOI 10.24139/2312-5993/2017.07/225-236

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВІДБОРУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ НА ПОСАДИ ПРИВАТ-ДОЦЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТОМ СВ. ВОЛОДИМИРА (1863-1883 рр.)

У статті висвітлено теоретико-методичні аспекти відбору науково-педагогічних кадрів на посади приват-доцентів Університетом Св. Володимира в період 1863–1883 рр., зокрема на фізико-математичному та медичному факультетах. Акцентовано увагу на тому, що запровадження посади приват-доцента сприяло створенню конкурентного освітнього середовища, пожвавило наукові дослідження, модернізувало методикку навчального та виховного напрямів. Зазначено, що приват-доценти стали авторами та ініціаторами нових курсів і спецкурсів, тим самим унеможлививши застійні явища тривалого характеру в консервативному значною мірою професорському середовищі. Відмічено, що мало місце як об'єктивне, так і необ'єктивне ставлення до кандидатів на приват-доцентуру під час виборів на вакантні кафедри, зокрема щодо оцінки їхнього наукового досвіду, якості пробних лекцій.

***Ключові слова:** фізико-математичний, медичний факультети, теоретико-методичні аспекти, приват-доценти, pro venia legendi, дисертація.*

Постановка проблеми. З прийняттям у 1863 р. університетського статуту, який значно збільшив диференціацію навчальних дисциплін, кадрова проблема в Університеті Св. Володимира в 1863–1883 рр. суттєво загострилася. Викладачів із найвищими науковими ступенями не вистачало навіть у столичних університетах. Дефіциту кадрів сприяли надзвичайно складні й тривалі випробування на одержання наукових ступенів, а також недостатнє матеріально-фінансове забезпечення викладачів під час виборів на вакантні кафедри давалися взнаки протиріччя серед членів факультетів та вченої ради, які не завжди мали об'єктивний характер.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми, пов'язані з діяльністю приват-доцентів в університетах України другої половини ХІХ – початку ХХ століття, висвітлювалися в працях таких учених, як А. Ю. Андрєєв, М. В. Грибовський, І. Даценко, О. Ю. Жукова, О. А. Косетченкова, С. М. Куліш, Н. М. Левицька, І. В. Піскунов, Т. О. Сидорякіна та інші.

Мета статті – висвітлити теоретико-методичні аспекти відбору науково-педагогічних кадрів на посади приват-доцентів Університетом Св. Володимира в період 1863–1883 рр., зокрема на фізико-математичному та медичному факультетах.

Методи дослідження. Під час наукового дослідження використовувалися загальнонаукові (історіографічний аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, порівняння) та історико-логічний методи.

Виклад основного матеріалу. Звіт Університету Св. Володимира за 1862–1863 рр. свідчив про незаповненість кафедр потрібними науково-педагогічними кадрами. Зазначалося, що ординарні професори отримували недостатню для прожитку оплату, тому вони були більше зацікавлені у викладанні додаткових занять. Пропозиція щодо підвищення річної оплати ординарних професорів до 5 тис. руб., а екстраординарних до 3,5 тис. руб. Державною радою була відхилена. На фізико-математичному та медичному факультетах вакантні посади на кафедрах заміщали претенденти, які не мали на це права, адже їхні наукові ступені не відповідали посадам [23, с. 124–129].

Керівництво навчального закладу постійно займалося пошуками талановитих науковців, у тому числі й серед учителів гімназій, кадетських корпусів, випускників університету зі статусом кандидата чи магістранта. Про складність такого процесу свідчать протоколи вченої ради університету. Наприклад, після того, як у 1862 р. професор кафедри зоології К. Ф. Кесслер перейшов до Петербурзького університету, фізико-математичний факультет вирішив запросити на тимчасову роботу учителів 1-ї Київської гімназії. Такому рішення посприяли рекомендації директора цієї гімназії, магістра О. К. Деллена, який виконував в університеті обов'язки ординарного професора. В. П. Девієну планувалося доручити викладати в університеті загальну зоологію (по дві лекції на тиждень) з оплатою в 200 руб. за семестр, а позаштатному старшому вчителю К. М. Єльському – ентомологію (по одній лекції щотижня). У подальшому останній виконував обов'язки секретаря фізико-математичного факультету та завідував кабінетом зоології, що дало йому можливість мати річну оплату 400 руб.

Тривалим виявився шлях М. Є. Ващенко-Захарченка від учителя Київського кадетського корпусу до професора чистої математики Університету Св. Володимира. Протягом 1847–1852 рр. він перебував за кордоном (за власні кошти), відвідуючи лекції відомих математиків Європи (О.-Л. Коші, Ж. Ліувілля та інших). У 1862 р. успішно захищає магістерську дисертацію, присвячену застосуванню символічного числення до інтегрування лінійних диференціальних рівнянь, і стає магістром чистої математики. Але професор М. А. Дяченко вважає, що робота не має наукової цінності, а її зміст носить компілятивний характер. Іншої думки були професори М. І. Таліцин та І. І. Рахманінов, відзначивши глибоку обізнаність магістранта, у праці якого висвітлено 55 математичних положень [15, с. 39]. У 1866 р. М. Є. Ващенко-Захарченко захищає докторську дисертацію «Ріманова теорія функцій комплексної змінної», яку вважають найкращою монографічною роботою з теорії аналітичних функцій.

Ставши приват-доцентом Університету Св. Володимира, М. Є. Ващенко-Захарченко вів лекції з теорії ймовірностей (3,5 роки) та теорії чисел (2,5 роки), до літа 1867 р. опублікував 6 наукових статей. Йому вдалося поєднувати викладання математичних дисциплін із науково-методичною роботою (займався розробкою проблем, пов'язаних із методикою викладання математики в середній і вищій школах; підготував науково-методичні рекомендації щодо вдосконалення й проведення курсів; написав навчальні підручники з алгебраїчного аналізу, аналітичної геометрії двох та трьох вимірів, проективної геометрії, варіаційного числення та багато інших). Його підручники вирізнялися оригінальністю й новизною матеріалу, живою та доступною мовою викладу. Учений також займався перекладами наукових праць європейських математиків. Одним із результатів такої роботи стало видання «Елементів» Евкліда (1880 р.) у його перекладі із вміщеним вступом і чіткими роз'ясненнями. Отже, обов'язки М. Є. Ващенка-Захарченка, які він виконував як приват-доцент, нічим не відрізнялися від діяльності штатних викладачів. Тому було логічним рішення М. А. Дяченка запропонувати надати М. Є. Ващенку-Захарченку посаду екстраординарного професора [22, с. 8–9; 20, с. 9–10].

М. Є. Ващенко-Захарченко і П. Є. Ромер здійснили «справжній переворот у викладанні чистої математики на фізико-математичному факультеті». Вони почали вводити в курс вивчення математики ті розділи, що зовсім не були відомі студентам або вивчалися в стислій формі. Було запропоновано аналітичну геометрію як окремий предмет для вивчення. До того ж знання англійської та французької мов давало можливість науковцям ознайомитися із сучасним станом математичних наук у європейських країнах і використовувати цю інформацію під час занять. У третій чверті XIX ст. Університет Св. Володимира стає найважливішим центром математичної освіти в Російській імперії завдяки ефективним змінам у науково-методичній діяльності фізико-математичного факультету.

У 1867 р. П. Є. Ромер і М. Є. Ващенко-Захарченко вели 11 розділів чистої математики, останній викладав 12 навчальних курсів, популяризував неевклідову геометрію [1, с. 285]. Загалом з-під пера науковця вийшло близько 6,5 тис. друкованих сторінок наукових праць і підручників, присвячених дослідженням у царині точних наук («Теорія функцій», «Аналітична геометрія в двох і трьох вимірах», «Елементарна геометрія в обсязі гімназійного курсу», «Алгебраїчний аналіз або вища алгебра», «Варіаційне числення», «Проектна геометрія») та історії математики («Історичні нариси розвитку аналітичної геометрії», «Короткий історичний нарис геометрії», «Історія математики: нариси розвитку геометрії»).

Учителю гімназії В. П. Девієну планувалося доручити викладати загальну зоологію в Університеті Св. Володимира на медичному факультеті (з оплатою в 200 руб. за семестр), а позаштатному старшому вчителю

К. М. Єльському – ентомологю. Останній повинен був опікуватися зоологічним кабінетом і виконувати обов'язки секретаря фізико-математичного факультету. Учена рада спершу не схвалила такого рішення факультету, оскільки ні В. П. Девієн, ні К. М. Єльський не мали наукових праць.

К. М. Єльський мав скласти присягу, але університет не зобов'язувався залишати його на постійну службу й не планував відряджати за кордон на стажування як «професорського кандидата». Той факт, що 3 жовтня 1862 р. К. М. Єльський захистив магістерську дисертацію, вплинув на рішення залишити його викладачем зоології. Але 11 січня 1864 р. К. М. Єльський був звільнений зі служби в університеті. Для такого рішення причиною послугувало те, що він під час літньої відпустки 1863 р. взяв участь у польському повстанні проти Російської імперії [19, с. 5–6].

Тому було оголошено конкурс на заміщення вакансії по кафедрі зоології, але жодної заяви не надійшло. Увесь 1863 р. курс зоології студентам не читався. У кінці року факультет (через особисті зв'язки викладачів) дізнався про випускника Московського університету, магістра М. О. Северцова. Він мав репутацію «чудового зоолога», виконував небезпечні завдання Академії наук Росії в Середній Азії, зібрав антропологічний матеріал для міжнародного конгресу в Геттінгенському університеті. М. О. Северов погодився викладати зоологію як приват-доцент, але за умови, що йому буде встановлено щорічну оплату в 2 тис. руб. і передбачено одноразову допомогу для полегшення переїзду до Києва в 650 руб. Звісно, що такі завищені вимоги університет виконати не міг, адже навіть штатний доцент отримував 1200 руб., а гарантувати ще 800 руб. зі спецкоштів було неможливо. Тому було вирішено зайнятися пошуком іншої кандидатури [14, с. 11].

Через деякий час мова зайшла про трьох претендентів, що мали статус кандидатів (кандидатська праця в цей період прирівнювалася до дипломної роботи випускника університету ХХ ст.). Викладачами зоології виявили бажання бути О. Паульсон, М. Степанов і М. Мельников. Правом вибору скористався попечитель Київського навчального округу М. І. Пирогов, рекомендувавши взяти до Університету Св. Володимира О. М. Паульсона. Останній 1,5 роки перебував у відрядженні від Академії наук Росії, відвідуючи лекції відомих учених-зоологів Європи [4, с. 4]. 22 вересня 1864 р. О. М. Паульсон став приват-доцентом за наймом, а пізніше, з 6 листопада 1868 р., – і вчителем природничих наук у 1-й гімназії Києва. З 1865 р. до 1886 р. він очолював в університеті кафедру зоології.

Час показав, що О. М. Паульсон цілком відповідав вимогам, що ставилися до особистості університетського викладача. Протягом 1865–1867 рр. він читав студентам природничого й медичного відділення зоологію, порівняльну анатомію, на медичному – порівняльну анатомію нервової системи й органів почуттів, а також вів спецкурс «Паразити

людського тіла». З лютого 1867 р. деякий час був завідувачем порівняльно-анатомічного кабінету [6, с. 23]. Через таку завантаженість О. М. Паульсон лише в другій половині 1866 р. захистив у Санкт-Петербурзькому університеті магістерську дисертацію на тему «Aureu Diplozoon paradoxum и взгляд на процесс слияния и соединения организмов». Хоча штатним доцентом він став у 1869 р., але доцентську оплату одержував, знаходячись у статусі приват-доцента.

У жовтні 1865 р. приват-доцентами кафедри ботаніки стали І. Г. Борщов і Я. Я. Вальц. Перший із них закінчив у 1853 р. Олександрійський ліцей. У 1857–1859 рр. він разом із зоологом М. О. Северцовим взяв участь в експедиції Академії наук по дослідженню басейну річки Сирдар'ї (Центральна Азія). Після повернення з експедиції І. Г. Борщов їде за кордон для вдосконалення знань із природничих наук, де перебуває (за власний рахунок) з 1859 р. до червня 1861 р. Став доктором філософії Вюрцбурзького університету за працю «Материалы для ботанической географии Аралокаспийского бассейна» одержав половину Демидівської премії Академії наук Росії. У 1865 р. йому присуджено ступінь магістра, у 1867 р. – доктора ботаніки. У 1868 р. І. Г. Борщова призначають екстраординарним професором ботаніки, а через два роки – ординарним професором кафедри [21, с. 39–40].

І. Г. Борщов читав в університеті фізіологію та анатомію рослин, підготував курс «Фізіологія рослин», надрукував 13 наукових статей. Цікавився мікробіологією, вивчав водорості України. Саме І. Г. Борщов створює на кафедрі першу наукову школу, яку представляють альгологи Університету Св. Володимира – Я. Вальц, П. Ришаві, І. Плутенко, П. Мощинський, Ф. Риндовський, В. Тимофеев, В. Совинський.

Старший учитель 1-ї Київської гімназії Я. Я. Вальц, ще навчаючись в університеті, підготував наукову роботу, присвячену розвитку папороті. На думку проф. О. С. Роговича, ця робота за змістом виходила «низки звичайних кандидатських розмірковувань». Успішно склавши іспити на магістра природничої історії, Я. Я. Вальц двічі звертався до попечителя Київського навчального округу Ф. Ф. Вітте з проханням відрядити його на стажування закордон. Вдалося йому здійснити поїздку до Фрейбургу з 30 листопада 1863 р. до червня 1865 р. лише після того, як він став магістром ботаніки. Стажувався у видатного міколога А. де Барі. Тут він публікує працю «Beitrag zur Morphologie und Systematik der Gattung Vaucheria DC» – першу в світі монографічну обробку роду *Vaucheria*, яка принесла йому всесвітнє визнання. Надзвичайні здібності й працездатність дозволили Я. Я. Вальцу вже 18 грудня 1865 р. захистити докторську дисертацію «Морфологія і систематика роду *Vaucheria*» і на посаді приват-доцента кафедри ботаніки читати курс анатомії й фізіології рослин [13, а. 30]. У 1868 р. він обіймає посаду екстраординарного професора по кафедрі

ботаніки й протягом двох років викладає профільну дисципліну кафедри – морфологічну ботаніку, але в 1870 р. на посаду професора кафедри ботаніки обирають І. Г. Борщова. Ординарним професором Я. Я. Вальц став у Новоросійському університеті.

У 1869 р. 25-річного випускника університету В. А. Субботіна вирішено було відправити на два роки в закордонне відрядження для того, щоб той ознайомився з методикою викладання гігієни. Захистивши докторську дисертацію «Материалы для физиологии жировой ткани» (у травні 1869 р.) і провівши дві пробні лекції (17 та 20 травня), він стає 8 липня приват-доцентом кафедри гігієни, медичної поліції, медичної географії та статистики. З вересня 1869 р. до вересня 1871 р. В. А. Субботін перебував у закордонному відрядженні, де займається науковою роботою (підготував 4 наукові праці, у тому числі статтю «Фізіологічна роль алкоголю на організм вищих тварин»). У Парижі вивчав системи опалення й вентиляції в госпіталях, слухав курс військової гігієни, працював у хімічній лабораторії проф. А. Вюрца, ставши одним із його улюблених учнів. Знайомився з досвідом дезінфекції клоачних рідин у системі каналізації Парижа [12, с. 6–9, 36].

У кінці 1872 р. професор зоології О. О. Ковалевський висловив пропозицію щодо того, щоб продовжити термін служби професорам із 25-річним стажем не з «філантропічною метою», а заради розвитку науки, але вона була відхилена. Науковцю навіть хотіли оголосити обструкцію. Членів ученої ради обурили слова О. О. Ковалевського про те, що нерідко такий їхній вибір пояснювався лише корисливістю й матеріальними вигодами. Виступити на засіданні ради 1 грудня 1872 р. з обґрунтуванням своєї позиції ректор йому не дозволив. У 1873 р. О. О. Ковалевський перейшов до Новоросійського університету на кафедру зоології та порівняльної анатомії [16, с. 328–329].

Доктор медицини П. С. Фінкель більше року чекав рішення щодо надання йому посади–приват-доцента. На його прохання про прискорення такого вердикту 27 квітня 1876 р. відреагував попечитель Київського навчального округу П. О. Антонович. Він писав: «Допущение в эту среду евреев, хотя бы они удовлетворяли всем необходимым требованиям, я считаю вредным». При цьому попечитель додав, що в Університеті Св. Володимира «в самой научной среде еврейский элемент... могуч и силен». Зауважимо, що ще раніше, у червні 1866 р., міністр народної освіти граф Д. А. Толстой повідомляв попечителю Київського навчального округу, князю О. П. Ширінському-Шихматову: допускати осіб єврейського походження в університет для вивчення юридичних, політичних, історичних наук небажано. Утім до медичного факультету подібної заборони від міністерства не надходило, міністр дозволяв вирішувати долю таких осіб на розсуд університету [7, а. 2–5].

Складний науково-педагогічний шлях пройшов і приват-доцент М. О. Мандельштам. Спочатку він учився в Дерптському університеті, потім перейшов до Харківського, закінчивши його в 1860 р. Чотири роки працював лікарем-офтальмологом у Чернігові, стажувався в Берлінському й Гейдельберзькому університетах. У Вісбадені М. О. Мандельштам завідував офтальмологічною клінікою, пропонували йому аналогічну посаду й у США, але той відмовився. Захистивши докторську дисертацію у Військово-медичній академії Петербурга, переїхав до Києва. Саме тут учений відчув, що таке антисемітизм. При відкритому балотуванні 29 жовтня 1868 р. на посаду приват-доцента М. О. Мандельштама вчена рада університету не затвердила, у закритому режимі голосували двічі. Для студентів V курсу він вів необов'язковий навчальний курс офтальмології, хвороб рефракції й акомодатції, використовуючи демонстративні методи навчання. Протягом 1870–1872 рр. лекції для слухачів IV–V курсів проводилися в нього на квартирі. За відгуками, читав їх М. О. Мандельштам блискуче й захоплююче. З 1876 до травня 1880 р. завідував очною клінікою університету, оскільки колишній очільник проф. О. В. Іванов перебував у цей час на лікуванні за кордоном [9, а. 4 зв.]. Тричі медичний факультет вибирав М. О. Мандельштама на посаду екстраординарного професора, але вчена рада не затверджувала цих рішень, хоча той і погоджувався на доцентську оплату, що була значно меншою, ніж професорська [5, с. 27]. Після звільнення з університету М. О. Мандельштам займався приватною лікарською практикою, за 1888–1893 рр. підготував курс «Клінічних лекцій із офтальмології» у п'яти томах, обсягом 886 сторінок.

З початку 1877 р. тричі оголошувався кафедрою приватної патології і терапії конкурс на заміщення вакантних посад. Усі кандидати мали докторські дипломи, але ні один із науковців не відповідав вимогам членів ученої ради. А претендент М. І. Соколов віддав перевагу Медико-хірургічній академії.

Утім такий стан справ в Університеті Св. Володимира не задовольняв міністра народної освіти Д. А. Толстого. 14 квітня 1879 р. від нього надійшли рекомендації до попечителя Київського навчального округу щодо необхідності заповнення вакансії [8, а. 4–9].

Відомо, що професори Ф. Ф. Мерінг, О. О. Шеффер та М. Г. Міх дали негативну оцінку науковим працям Є. І. Афанасьєва. Але вона викликає сумніви, адже науковець мав восьмирічний досвід роботи: вів діагностику й загальну терапію в Київському військовому госпіталі, працював у терапевтичній університетській клініці проф. В. Т. Покровського, який був учнем С. П. Боткіна. Після захисту докторської дисертації Є. І. Афанасьєв став приват-доцентом кафедри спеціальної патології й терапії університету. Разом із тим О. О. Шеффер у 1878 р. заявив на засіданні вченої ради, що за наукову підготовку Є. І. Афанасьєва не можна ручатися, але пробну його

лекцію назвав блискучою та чомусь беззмістовною. На таку критичну оцінку Є. І. Афанасьєв дав відповідь у брошурі «Ответ гг. Шефферу, Минху и Мерингу», де назвав її цілком необ'єктивною й побудованою на інсинуаціях. Навпаки, професори Н. А. Хржонщевський, О. С. Шкляревський, В. Б. Томсон вважали науковця досвідченим клініцистом, який набув у Києві найбільшої популярності як лікар-терапевт. Н. А. Хржонщевський відмітив, що його пробні лекції залишили «найкращі враження». Проф. В. Б. Томас дав високу оцінку докторській дисертації Є. І. Афанасьєва «К физиологии мозговых ножек», написану в 1869 р. Проте О. О. Шеффер заявляв, що її автор незнайомий із будовою мозку, що виглядало неправдоподібно, адже в Старокиївському відділенні Кирилівської лікарні Є. І. Афанасьєв з листопада 1871 р. вів студентам (V–VI семестри) заняття з діагностики внутрішніх хвороб (по 4 год. щотижня). Однак у вересні 1878 р. вчена рада так і не затвердила Є. І. Афанасьєва екстраординарним професором, потім ще двічі відмовляла йому в посаді завідуючого кафедри госпітальної терапії [18, с. 31–33, 103–107]. Проф. Г. М. Мінх помилявся, коли пророчив, що Є. І. Афанасьєв закінчить свою наукову кар'єру не почавши. Утім, той став професором і одним із організаторів системи каналізації Києва, Охматдиту, станції швидкої допомоги, Бактеріологічного інституту на Байковій горі [17, а. 5 зв.].

Складним був науково-педагогічний шлях приват-доцента Петербурзької військово-медичної академії С. П. Коломніна. У 1872 р. він став приват-доцентом кафедри теоретичної хірургії з хірургічною госпітальною клінікою в Одесі, адже міністр народної освіти не затвердив його кандидатуру на посаду екстраординарного професора академії. Менше ніж за два роки С. П. Коломнін став одним із авторитетніших викладачів Університету Св. Володимира. Його лекції відвідувало багато студентів не лише медичного, але й інших факультетів. За формою проведення заняття не були надто ефектними, але студентів вони приваблювали повнотою наукового змісту, новаторством, використанням новітніх досліджень у галузі медицини. Крім того, С. П. Коломнін був і практикуючим хірургом, який застосовував оригінальні оперативні методи. У лютому 1874 р. вчена рада вирішила провести його балотування на екстраординарного професора. Наукові праці С. П. Коломніна високо оцінювали професори Ю. І. Мазон, В. Б. Томас, В. Т. Покровський. Утім проф. О. П. Вальтер стверджував, що в С. П. Коломніна відзначається недостатня обізнаність із першоджерелами, що той не володіє сучасними методами дослідження, тому йому ще потрібно вчитися. Професори В. О. Караваєв, В. О. Бец дали несхвальну оцінку науковим працям С. П. Коломніна, а перший із них навіть звинуватив його в серйозних помилках під час однієї з операцій. Пропозиції щодо отримання посади екстраординарного професора надійшли до докторів медицини Л. Вейса,

О. Гейфельдера, О. С. Яценка та С. І. Костарьова, але таке рішення зменшувало шанси С. П. Коломніна. Через 14 місяців створена на медичному факультеті комісія надала звіт про результати вивчених і проаналізованих ними наукових робіт кандидатів. Професора О. Ф. Кистяківського обурило зволікання справи з призначенням С. П. Коломніна. Про це 24 квітня 1875 р. він заявив В. О. Бецу, наголосивши на тому, що не треба діяти всупереч власній совісті. Промовистими були слова С. П. Коломніна стосовно своєї кандидатури: «...человек преданный науке встречает насмешки и противодействие».

15 грудня 1875 р. С. П. Коломнін надав до вченої ради доповідну записку, у якій звинуватив В. О. Караваєва і В. О. Беца в необ'єктивному аналізі його праць. Але все ж таки він мав деякий час надію на перехід до Казанського університету. Крім того, навесні 1876 р. прохав у міністра народної освіти Д. А. Толстого дозволу на публікацію в «Университетских известиях» пояснень: чому члени вченої ради (22 особи) не підтримали його кандидатури. Попечитель Київського навчального округу П. О. Антонович заборонив друкувати матеріали С. П. Коломніна в періодичному виданні, а протокол ученої ради від 29 жовтня 1875 р. дозволив подати лише «в кратком извлечении». Необхідно відзначити, що лекції з теоретичної хірургії з 1876 р. читав замість С. П. Коломніна доцент О. С. Яценко. Деякий час студенти відмовлялися їх відвідувати, бо були незадоволені зміною викладача [11, а. 2–6].

Отже, на основі вищезазначеного необхідно підкреслити, що зростання чисельності приват-доцентів протягом 1860–1870-х рр. залишалося для Університету Св. Володимира непростим завданням. Незначні результати спостерігалися й в інституті «професорських стипендіатів»: за 1863–1883 рр. їх налічувалося 80 осіб, але лише 15 з них стали професорами [3, с. 39]. Утім збільшення фінансування діяльності приват-доцентури давало надію на те, що цей інститут матиме шанси на подальше існування [10, а. 50 зв]. Хоча, як і раніше, на початку 1880-х рр. частина професорів протиставляла доцентську посаду приват-доцентській. Деякі науковці (П. Е. Ромер, М. М. Шіллер, О. В. Баранецький, М. Ф. Хандріков) вважали, що штатна доцентура – це шлях до професорської кар'єри, а звання приват-доцента – «столь удобно достижимое для каждого кандидата университета» і є менш важливим.

У листопаді 1882 р. попечитель Київського навчального округу С. П. Голубців вирішив заспокоїти викладачів, які вбачали проблему комплектування науково-педагогічних кадрів на медичному факультеті у значному «напливі» студентів і обмеженій чисельності викладацького корпусу, повідомивши їх про те, що в новому університетському статуті передбачено посилення ролі приват-доцентури та гонорарної системи [2, с. 247].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати наукового пошуку засвідчили, що в Університеті Св. Володимира не вистачало приват-доцентів на фізико-математичному та медичному факультетах. Але все ж таки поступово інститут приват-доцентури виправдав себе, насамперед, через те, що дійсно став джерелом поповнення професури. Більшість приват-доцентів показала свою високу продуктивність, наукову результативність, педагогічну майстерність.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні особливостей розвитку приват-доцентури протягом 1863–1917 рр. у Новоросійському університеті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Извлечения из протокола заседания Совета 26 ноября 1882 года (1882). *Университетские известия*, 2, 270–288 (Extract from the record on the meeting of the Council on 26 November, 1882. (1882). *University events*, 2, 270–288).
2. Извлечение из протоколов заседания Совета университета Св. Владимира 5 ноября 1882 года (1882). *Университетские известия*, 2, 246–266 (Extract from the record on the meeting of St. Vladimir University Council 5 November 1882. (1882) . *University events*, 2, 246–266).
3. *Історія Київського університету*. (1959). К.: Вид-во Київ. ун-ту (*History of Kyiv University*. (1959). Kyiv: Editorial office of Kyiv university).
4. Краткий отчет по университету Св. Владимира за 1863–64 год (1864). *Университетские известия*, 9, 1–16 (Summary report on St. Vladimir University for 1863 – 1864. (1864). *University events*, 9, 1–16).
5. Марголин, А. Д. (1912). Памяти М. Е. Памяти Макса Емельяновича Мандельштама. *Речи, статьи и некрологи*, (сс. 24–31) (Marholin, A. D. (1912). In memory of Maks Yemelianovych Mandelshtam. *Speeches, articles and obituaries*. (pp. 24–31)
6. Обзорение преподавания в Университете Св. Владимира в первом полугодии 1865–66 учебного года (1865). *Университетские известия*, 7, 20–26 (Survey of the teaching at St. Vladimir University in the first term of 1865–1866 academic year. (1865). *University events*, 7, 20–26).
7. *Об определении Доктора Медицины Финкеля приват-доцентом Университета Св. Владимира*. ЦДІАК України, ф. 707, оп. 261, спр. 15. 6 арк. (*About the designation of Doctor of Medicine Fikel for privat-associate professor of St. Vladimir University*. Central state historical archive of Ukraine, f. 707, op. 261, spr. 15, 6 ark.).
8. *О кафедре частной патологии и терапии*. ЦДІАК України, ф. 707, оп. 261, спр. 25. 11 арк. (*About the department of private pathology and therapy*. Central state historical archive of Ukraine, f. 707, op. 261, spr. 25, 11 ark.).
9. *О недопущении лиц еврейского вероисповедания в число приват-доцентов университета Св. Владимира*. ЦДІАК України, ф. 707, оп. 52, спр. 37. 14 арк. (*About the exclusion of Jewish worshippers from the post of privat-associate professor of St. Vladimir University*. Central state historical archive of Ukraine, f. 707, op. 52, spr. 37, 14 ark.).
10. *О предоставлении Г. Министру Народного Просвещения соображений по вопросу о вознаграждении приват-доцентов Университета Св. Владимира*. ЦДІАК України, ф. 707, оп. 33, спр. 155. 75 арк. (*About granting the Minister for Public Education reasons of the rewarding privat-associate professors of St. Vladimir University*. Central state historical archive of Ukraine, f. 707, op. 33, spr. 155, 75 ark.).

11. *О профессорах и приват-доцентах Московского университета*. РДІА в СПб., ф. 733, оп. 149, спр. 232–233. 69 арк. (*About professors and privat-associate professors of Moscow University*. Russian state historical archive in Saint Petersburg, f. 733, op. 149, spr. 232-233, 69 ark.).
12. Орлов, В. Д. (1906). 30-летие лаборатории гигиены Императорского университета Св. Владимира (1875–1905 гг.). *Университетские известия*, 1, 1–69 (Orlov, V. D. (1906). 30th anniversary of the hygiene laboratory of the Emperor St. Vladimir University. *University events*, 1, 1–69).
13. *О сообщении Министерством народного просвещения мнения относительно приготовления профессоров и учителей для учебных округов*. ЦДІАК України ф. 707, оп. 28, спр. 39. 34 арк. (*About reporting of the opinion of the Ministry of Public Education according on training professors and teachers for educational districts*. Central state historical archive of Ukraine, f. 707, op. 28, spr. 39, 34 ark.).
14. Отчет по Университету Св. Владимира (Продолжение). (1864). *Университетские известия*, 7, С. 1–51. (The record on St. Vladimir University (continuation) (1864). *University events*, 7, 1–51).
15. Отчеты о диссертациях... (1862). *Университетские известия*, 5, 37–42 (The records on dissertations. (1862). *University events*, 5, 37–42.).
16. Пилипчук, О. (1994). Професор О. О. Ковалевський у Київському університеті. Кн. 1. *З іменем Св. Володимира*. К.: Заповіт (Pylypchuk, O. (1994). Professor O. O. Kovalevsky in Kyiv University. *With the name of St. Volodymyr*. Kyiv: Zapovit).
17. *По поводу неуместных выражений приват-доцента Афанасьева в заседании городской Думы, при обсуждении вопроса об устройстве клинического барака*. ЦДІАК України, ф. 707, оп. 262, спр. 16. 14 арк. (*On the occasion of inappropriate expressions of privat-associate professor Afanasiev at the meeting of City Council during the discussion of the question about the facilities of clinical hut*. Central state historical archive of Ukraine, f. 707, op. 262, spr. 16, 14 ark.).
18. Протокол заседания Совета Университета Св. Владимира 19-го мая 1878 года (1878). *Университетские известия*, 9, 1–127 (The record on the meeting of St. Vladimir University Council on 19 May, 1878. (1878). *University events*, 9, 1–127).
19. Протокол заседания Совета 28-го сентября 1862 года (1862). *Университетские известия*, 10, 5–19 (The record on the meeting of the Council on 28 September, 1867. (1862). *University events*, 10, 5–19).
20. Протокол заседания Совета 2-го октября 1864 года (1864). *Университетские известия*, 11, 5–20 (The record on the meeting of the Council on 2 October, 1864. (1864). *University events*, 11, 5–20).
21. Протокол заседания Совета 1-го декабря 1867 года (1868). *Университетские известия*, 7, 29–53 (The record on the meeting of the Council on 1 December, 1867. (1868). *University events*, 7, 29–53).
22. Протокол заседания Совета 12-го мая 1867 года (1867). *Университетские известия*, 7, 1–82 (The record on the meeting of the Council on 12 May, 1867. (1867). *University events*, 7, 1–82).
23. *Юбилейный акт Императорского Университета Св. Владимира 8 сентября 1884 года*. (1885). К.: Тип. Императ. ун-та Св. Владимира (И. И. Завадского) (*The anniversary statement of the Emperor St. Vladimir University, 8 September 1884*. (1885). Kyiv: Ed. office of Emperor St. Vladimir University (I. I. Zavadskyi).

РЕЗЮМЕ

Таможская Ирина. Теоретико-методические аспекты отбора научно-педагогических кадров на должности приват-доцентов Университетом Св. Владимира (1863–1883 гг.).

В статье освещены теоретико-методические аспекты отбора научно-педагогических кадров на должности приват-доцентов университета Св. Владимира в период 1863–1883 гг., в частности на физико-математическом и медицинском факультетах. Акцентировано внимание на том, что введение должности приват-доцента способствовало созданию конкурентной образовательной среды, оживило научные исследования, модернизировало методичку учебного и воспитательного направлений. Отмечено, что приват-доценты стали авторами и инициаторами новых курсов и спецкурсов, тем самым сделав невозможным застойные явления длительного характера в консервативной в значительной мере профессорской среде. Отмечено, что имело место как объективного, так и необъективного отношения к кандидатам на приват-доцентуру во время выборов на вакантные кафедры, в частности в оценке их научного опыта, качества пробных лекций.

Ключевые слова: физико-математический, медицинский факультеты, теоретико-методические аспекты, приват-доценты, *pro venia legendi*, диссертация.

SUMMARY

Tamozhska Iryna. Theoretical and methodological aspects of selecting scientific and pedagogical staff for the private associate professors' posts of St. Volodymyr University (1863–1883).

When in 1863 the University Statute was approved, the problem of the staff at St. Vladimir University in 1863–1883 significantly intensified. The extremely complex and lengthy challenges to obtaining scientific degrees, inadequate material and financial assistance, as well as contradictions among members of faculties and the Academic Council during the election to the vacant departments contributed to the deficiency of scientific and pedagogical staff with the highest scientific degrees.

During the research general scientific (historical and geographical analysis, synthesis, abstraction, generalization, comparison) and historical-logical methods were used.

The aim of the article is to elucidate theoretical and methodological aspects of selecting scientific and pedagogical staff for the private associate professors' posts of St. Volodymyr University in 1863–1883, especially at the physics-mathematics and medical faculties.

The theoretical and methodical aspects of selecting scientific and pedagogical staff for the private associate professors' posts of St. Volodymyr University in 1863–1883 are elucidated in the article. The attention is brought to the focus that the introduction of the private associate professor's post contributed to creating competitive educational environment, renewed research, modernized the methodology of educational and upbringing areas. It is indicated that private associate professors have become authors and initiators of new courses and special courses, thereby excluding stagnation phenomena of extended character in the mostly conservative professor medium. It is noted the objective and nonobjective attitude to the privat-associate professors took place during the election to the vacant departments, in particular concerning the evaluation of their academic experience and the quality of their trial lectures. It is indicated that private associate professors' traineeship abroad for two and more years has become a tradition.

In conclusion, despite all the difficulties and problems the private associate professors' institute in St. Volodymyr University proved its vitality and necessity.

Key words: theoretical and methodological aspects, private associate professors, physics-mathematics and medical faculties, *pro venia legendi*, thesis.